

پژواک ترنم‌های عاشقانه آموزگاران

با تحلیل‌های روان‌شناختی

برای معلمان، والدین و مربیان کودک

تألیف:

فاطمه صحرائی سرمزده

استیادیار گروه زبان و ادبیات دانشگاه فرهنگیان

منیره صالحی

دکترای برنامه‌ریزی توسعه آموزشی

سمانه تعلیم‌دهنده

کارشناس ارشد مشاوره توان‌بخشی

عفت حامد سردار

دکتری روان‌شناسی تربیتی

انتشارات آوای نور

تهران - ۱۳۹۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عنوان و نام پدیدآور	: بزواک ترنم عاشقانه آموزگاران: با تحلیل‌های روان‌شناختی برای معلمان، والدین و مربیان کودک/ تالیف فاطمه صحرایی‌سرمزده ... [و دیگران]; ویراستار ادبی مهشید نیک‌فر.
مشخصات نشر	: تهران : آوای نور، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۲ ص.: مصور (رنگی): ۳۱/۵×۱۴/۵ سم.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۷۵۸-۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: تالیف فاطمه صحرایی‌سرمزده، منیره صالحی، سمانه تعلیم‌دهنده، عفت حامدسردار.
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۱۴۷] - ۱۵۲.
موضوع	: معلمان -- ایران -- روابط با شاگردان -- جنبه‌های روان‌شناسی
موضوع	: Teacher-student relationships -- Iran -- Psychological aspects
موضوع	: معلمان -- ایران -- اخلاق حرفه‌ای -- Teachers -- Professional ethics
موضوع	: Iran
موضوع	: روایتگری (Rhetoric) Narration
موضوع	: روان‌شناسی تربیتی Educational psychology
شناسه افزوده	: صحرایی‌سرمزده، فاطمه، ۱۳۵۲-
رده بندی کنگره	: LB۲۸۲۳/۴

تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهید وحید نظری،
پلاک ۹۹، طبقه دوم تلفن: ۶ و ۶۶۹۶۷۳۵۵ / نامبر: ۶۶۴۸۰۸۸۲

پژواک ترنم‌های عاشقانه آموزگاران

با تحلیلی‌های روان‌شناختی برای معلمان، والدین و مربیان کودک

تألیف: فاطمه صحرایی‌سرمزده - منیره صالحی - سمانه تعلیم‌دهنده - عفت حامد
سردار

ویراستار ادبی: دکتر مهشید نیک‌فر

انتشارات: آوای نور

چاپ: اول ۱۳۹۹

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۷۵۸-۲

قیمت ۳۸۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

فهرست عناوین

پیش‌گفتار.....	۵
روش کتاب.....	۹
بیش‌فعالی سروش.....	۱۲
امیدی دوباره.....	۲۰
احترام.....	۲۸
تخمه.....	۳۵
کاش مادر تمام بچه‌های دنیا بودم.....	۴۱
گریه‌های سبحان.....	۴۶
هدیه.....	۵۲
روز معلم.....	۶۴
بی‌بی گل.....	۷۰
معذرت‌خواهی.....	۷۷
زلیخا.....	۸۲
تنبیه با قاشق داغ.....	۸۵
توهم.....	۹۲
گل سر مادر.....	۹۶
اضطراب جدایی.....	۹۸
آموزش مهارت‌های زندگی.....	۱۰۵
مدیریت خشم.....	۱۱۲
تنبیه عباس.....	۱۱۸

- ۱۲۰.....رهبری در کلاس
- ۱۳۰.....دلواپسی‌های معلم برای آیندهٔ سجاد
- ۱۳۹.....پیوست‌ها
- ۱۴۷.....منابع

پیش‌گفتار

إِنَّمَا الْعَاقِلُ مَنْ وَعَظَّتْهُ التَّجَارِبُ

بی‌شک از فواید مطالعه آثار گذشتگان و مرور تجربه‌های ایشان، آموختن و عبرت از سرنوشت دیگران است. بصیرتی که عبرت‌آموزی نصیب انسان می‌کند، همچون پلی است برای رشد و شکوفایی افراد. پندآموزی، چراغی فراروی انسان قرار می‌دهد تا از تکرار خطاها و اشتباهات مرتکب شده مصون بماند و روند آزمون و خطا متوقف بشود.

مسئله تجربه‌محوری در حوزه آموزش و یادگیری، در موفقیت‌های نظام آموزشی و ارتقای حرفه معلمی نقش اساسی ایفا می‌کند. بخشی از رشد و توسعه دانش تعلیم و تربیت، حاصل مدیریت، تجربه و تبدیل آن به دانش است. در همین راستا در سال ۱۳۹۵ در جدول دروس تخصصی ارائه شده به دانش‌جویان دانشگاه فرهنگیان، بازنگری صورت گرفت و در گروه آموزش ابتدایی، درس «تجربه‌های خاص حرفه‌ای» به ارزش یک واحد افزوده شد.

هدف از این درس، شناسایی معلمان حرفه‌ای و قدرشناس و پیوند دادن نسل‌های معلمان عنوان شده است. افراد حرفه‌ای گنجینه‌ای از تجارب شغلی مفید و سازنده را برای نسل‌های بعدی به ارث خواهند گذاشت. از برجسته‌ترین فعالیت معلمان حرفه‌ای درگیر شدن آگاهانه با تجارب، سازمان‌دهی آن‌ها و تلاش برای کاربردی‌کردن تجربه‌هاست. این‌جانب که استادیار گروه الهیات دانشگاه بودم، تابستان ۱۳۹۵ به عنوان مدرس درس «اخلاق حرفه‌ای معلم» برای گذراندن دوره‌های آموزشی دروس تربیت اسلامی به قم معرفی شدم و پس از آن چندین نیم‌سال

متوالی برای دانش‌جویان دبیری در رشته‌های مختلف آموزشی در دو گروه علوم پایه و علوم انسانی درس «اخلاق حرفه‌ای معلم» را تدریس می‌کردم، تا این‌که در سال ۱۳۹۷ با توجه به سابقه موفق تدریس این درس و رضایت دانش‌جو معلمان، مدیرگروه علوم تربیتی پردیس، تدریس درس «تجربه‌های خاص حرفه‌ای» را به من پیشنهاد دادند. پس از مطالعه سرفصل و اهداف تعریف شده برای این درس، پیشنهاد ارائه شده را پذیرفتم و پیش از شروع نیم‌سال مشغول جمع‌آوری و کسب اطلاعات از معلمان برتر و موفق مقطع ابتدایی در سطح شهر مشهد شدم و بیش از ۲۰ معلم را شناسایی و دعوت به همکاری کردم با توجه به این‌که این درس با ۴ گروه آموزشی و در روزهای مختلف ارائه شده بود، تاریخ و ساعت حضور هر یک از مهمانان را تا پایان نیم‌سال با ایشان هماهنگ کردم و از همان جلسه نخست به همراه یکی از این عزیزان وارد کلاس شدم.

خانم دکتر صالحی، مدیر مرکز مشاوره پردیس که از برگزاری کلاس تجربه‌های خاص آگاه بودند و در پذیرایی از مهمانان و نیز تهیه هدیه و تقدیر از معلمان با این‌جانب همکاری داشتند، یک روز در مرکز مشاوره درباره تجربیات برتر معلمان دعوت‌شده از من پرسیدند و زمانی که چندین تجربه را برایشان نقل کردم، پیشنهاد دادند که این تجربیات بسیار ارزشمند را تدوین کنید. من حاضریم با شما همکاری کنم. دو نیم‌سال بعد، تصمیم قطعی برای تدوین کتاب گرفته شد و در نخستین گام در تابستان ۱۳۹۷ مستندات کلاس تجربه‌های خاص که به صورت فیلم، ثبت و ضبط شده بود، مکتوب شد. با توجه به تجربه دعوت از مشاوران برای حضور در کلاس تجربه‌های خاص، تصمیم گرفتیم که از

مشاوران نیز برای تحلیل تجربیات تدوین شده، درخواست همکاری کنیم. با پیگیری‌های خانم دکتر صالحی، خانم دکتر عفت حامدسردار و خانم سمانه تعلیم‌دهنده به عنوان مشاوران گروه تألیف اعلام همکاری کردند. سپس، اولین جلسه، برای همفکری و تبادل نظر در خصوص بررسی کم و کیف تألیف کتاب تشکیل شد و در همان جلسه، تصمیم گرفته شد که ماهی دو بار اعضای گروه تألیف به همراه آموزگاران که تجربیات خود را گزارش کرده‌اند، جلسهٔ دوره‌می داشته باشیم تا علاوه بر این که تحلیل‌های روان‌شناختی مباحث مطرح‌شده از سوی آموزگاران دارای دقت نظر بیشتری باشد، مطالب برگزیده برای تدوین و تألیف نیز از انسجام و هماهنگی لازم برخوردار باشد.

لازم به ذکر است که یکی از تصمیماتی که گروه با آن توافق نمودند، این بود که جهت احترام و حفظ جایگاه شخصیت‌های واقعی روایت‌ها، اسامی را تغییر بدهیم. بنابراین تمام روایت‌ها، تجربیات زیستهٔ معلمانی است که مشخصات کامل ایشان به همراه تصاویری از حضورشان در کلاس، در پایان کتاب ضمیمه شده است.

دستاورد مطالعات و تلاش‌های این گروه، پس از گذشت یک سال، اثری شد که پیش روی شما خواننده محترم است. این اثر می‌تواند راه‌گشای بسیاری از معلمان و آموزگاران موفق این سرزمین باشد که با وجود مشکلات عدیدهٔ اقتصادی و اجتماعی، از هیچ تلاش و کوششی در تربیت فرزندان این مرز و بوم مضایقه نمی‌کنند و با جان و دل برای ارتقای حرفه شریف معلمی می‌کوشند، اما متأسفانه اقدام به ثبت و نگارش تجربیات ارزنده خویش نمی‌کنند؛ در حالی که تجربیات باید ثبت شود تا به عنوان سرمایهٔ ارزشمند علمی به آیندگان منتقل شود.

و اما سخن آخر این‌که، درست است که ترجمه کتاب‌هایی هم‌چون *روابط معلم و دانش آموز* تألیف هایم گینات و نیز کتاب *کارکردهای اجرایی در کودکان و نوجوانان* تألیف پگ داوسون و ریچارد کوئیر و کتاب‌های دیگری از این قبیل، حاوی داستان‌های جذابی از نحوه ارتباط معلم و دانش آموز است، اما فضای بسیاری از این داستان‌ها با فرهنگ ملی و شرایط خانوادگی و اجتماعی کشور ما سازگار نیست؛ جامعه معلمان به‌ویژه نومعلمان، به تألیف آثاری بر اساس تجارب ارزشمندی که در بستر زمان و در شرایط واقعی و بر اساس فرهنگ و ملیت خودمان کسب شده‌اند، بسیار نیازمندند. به این امید که در آینده شاهد خلق آثار گران‌بهای بیشتری از این دست باشیم.

فاطمه صحرائی سرمزده

پاییز ۱۳۹۹

روش کتاب

کتابی که پیش روی شما مخاطب گرامی است، شامل ۲۰ داستان است. برای نوشتن این داستان‌ها و تحلیل آن‌ها، مراحل زیر پیموده شده است:

۱. دعوت از معلم و روایت‌گری از تجارب زیسته خود در کلاس به

شیوه مصاحبه آزاد

۲. ضبط روایت‌ها و تبدیل آن به متن نوشتاری

۳. بیان تجربه در قالب داستان و ویرایش علمی، فنی و ادبی آن

۴. بررسی داستان‌های مکتوب با حضور معلمان و مؤلفان کتاب با

هدف تأیید مکتوبات و نیز روشن‌شدن زوایای پنهان روایت‌ها با حضور

معلمان برای افزایش دقت مشاوران در تحلیل داستان‌ها

۵. تحلیل روان‌شناختی داستان‌ها؛ در تحلیل داستان‌ها نیز این مراحل

پیموده شده است: الف) کدگذاری داستان‌ها ب) استخراج مقوله‌های

تربیتی از کدها ج) ارتباط دادن مفاهیم و درون‌مایه‌های استخراج شده با

نظریه‌های روان‌شناختی د) تحلیل داستان‌ها.

روش انجام شده در پژوهش حاضر، روایت پژوهی نام دارد. تحقیق

روایی یک روش تحقیق کیفی است که داستان‌ها برای درک بهتر

فرهنگ‌ها و جوامع، استخراج و تحلیل می‌شوند.

تحقیقات روایی شامل رویکردهایی مانند داستان‌های زندگی، تاریخ

شفاهی و زندگی‌نامه شخصی است (هاچ و نیوسام، ۲۰۱۰: ۴۳۰). تحقیق

روایی به عنوان یک رویکرد داستانی، دارای ویژگی‌هایی است که روایت را

از سایر اشکال متمایز می‌کند (همان).

محقق روایی، به گردآوری حکایت‌های افراد می‌پردازد و دربارهٔ تجربه‌های آن‌ها می‌نویسد. در تعلیم و تربیت، این داستان‌ها اغلب به تجارب کلاس یا فعالیت‌های مدرسه مربوط می‌شوند (عطاران، ۱۳۹۵: ۳۳).

«یک روایت برای این‌که روایت شمرده شود چه باید داشته باشد؟ عناصر اصلی روایت چیست؟ نخست باید روایت را تعریف کنیم. پاسخ ساده این است که بگوییم همهٔ روایت‌ها داستانی را عرضه می‌کنند و داستان پیرفتی از رویدادهاست که شامل شخصیت‌ها می‌شود از این رو روایت، شکلی از ارتباط است که پیرفتی از رویدادها به دست می‌دهد، رویدادهایی که شخصیت‌ها ایجاد و تجربه کرده‌اند. رویدادها همه در اطراف ما رخ می‌دهد و ما آن‌ها را به کلام می‌آوریم در حالی‌که آن‌ها را به صورت داستان به شنوندگان اطرافمان بازگو می‌کنیم» (مانفرد، ۱۳۹۷: ۱۳). بنابراین روایت، بیان تجربهٔ ما از وقایع است و در کتاب حاضر وقایع روایت شده و اتفاق افتاده، تجربهٔ زیسته معلمان در کلاس و مدرسه است. یکی از عناصر مهم روایت، راوی یا قصه‌گوست. راوی داستان‌های این کتاب، معلمانی بودند که هم ما آن‌ها را می‌دیدیم و هم آن‌ها ما را می‌دیدند. در حقیقت ما در یک وضعیت روایی رودرروی واقعی قرار داشتیم. در نتیجه شیوهٔ روایی تمام داستان‌ها، اول شخص و یا "روایت هم داستان"^۱ است در روایت «هم داستان»، راوی یکی از شخصیت‌های کنشگر داستان است. پیشوند "هم" به این مطلب اشاره دارد که فردی که در مقام راوی عمل می‌کند، شخصیتی در سطح کنش است. در مقابل، روایت "نا هم‌داستان"^۲ و یا سوم شخص است که راوی به عنوان شخصیت در

۱. homodiegetic

۲. heterodiegetic

داستان حاضر نیست. در حقیقت، راوی «هم‌داستان» همیشه داستانی دربارهٔ تجربه شخصی خود می‌گوید، در حالی که راوی "ناهم داستان" دربارهٔ تجربه‌های دیگران می‌گوید (مانفرد، ۱۳۹۷: ۲۰ و ۲۱)

بیان وقایع در روایت و داستان، مبتنی بر تسلسل زمانی است. در پژوهش حاضر در روایت داستان‌ها تأکید بر بیان توالی وقایع داستان است و ترتیب وقایع در زمان و فضای خاصی شکل می‌گیرد.

روایت دارای پیرنگ است. پیرنگ یا "پلات"^۱ طرح کلی است که نویسندهٔ داستان، آن را در ذهن خود ترسیم می‌کند و این طرح کلی است که موجب می‌شود تا داستان برای خواننده معنادار باشد.

روایت دارای جنبهٔ علیّی است. اشاره به علت رخدادها و اتفاقات در روایت داستان‌ها همیشه مدنظر راویان بوده است. روایت، یک کل منسجم است. این بدان معناست که راوی پیوند میان اجزای به ظاهر جدا در وقایع را رقم می‌زند، تا وقایع معنادار شوند. عامل این پیوند، همان پیرنگ یا طرح کلی داستان است.

از طریق روایت است که انسانها به تجربه‌های خود معنا می‌بخشند. اغلب محققان، مقصد همهٔ اشکال روایت را معنا بخشیدن به زندگی می‌دانند. در هر روایتی، دانش قبلی، علایق، تمایلات و بسترهای پیشین محقق می‌تواند معناهای متفاوتی را به ذهن محقق متبادر نماید (عطاران، ۱۳۹۵: ۱۷) در روایت‌های کتاب حاضر، دانش و بسترهای روان‌شناختی محققان در معنادگی به روایت‌ها مدّ نظر بوده است. قطعاً دانش علوم اجتماعی، مردم‌شناسی و فرهنگ می‌تواند معناهای جدیدی را برای هر داستان در بر داشته باشد که خود تحقیق جدیدی را در این زمینه رقم می‌زند. بررسی

۱. plot

و تحلیل روایت‌های کتاب حاضر، در بستر نظریه‌های فرهنگی، نظریه‌های علوم اجتماعی و ارتباط آنها با سایر اتفاقات مرتبط در زمان خود می‌تواند آگاهی جالب و مفیدی را از نقش بسترهای اجتماعی زمانه و اثر آن بر نقش مدرسه در جامعه به وجود آورد.

بیش‌فعالی‌سروش

بعد از ۲۵ سال خدمت در شهرستان تایباد، بازنشست شدم. برای بازگشت به زادگاهم، شوق زیادی داشتم. به محض اقامت در مشهد، مدارک تحصیلی‌ام را برداشتم و به نزدیک‌ترین مدرسه غیرانتفاعی محل سکونت‌م مراجعه کردم. مدیر مدرسه زمانی که متوجه شد، دانش‌آموخته تربیت معلم بودم با درخواست تدریسم، موافقت کرد. با موافقت مدیر، احساس کردم که تدریس در مدارس شهر بزرگی مثل مشهد برایم دلهره‌آور است. مهربانانه شد، با ذوق و شوق فراوان به مدرسه رفتم. بعد از معارفه همکاران، وارد کلاس شدم. کلاس دنج و کوچکی بود. دفتر مدیر مدرسه، درست، روبروی کلاس بود. چند هفته‌ای راه، به خوبی گذراندم. بعضی روزها وقتی در کلاس را باز می‌کردم، پسر بچه‌ی کیف به دستی را دم در دفتر می‌دیدم. یک روز معاون مدرسه به همراه آن پسر بچه، جلوی در کلاس حاضر شد و گفت: «خانوم عرب‌پور می‌شه سروش چند روزی میهمان کلاس شما باشه؟» آهسته از معاون علت را جویا شدم. ایشان در پاسخ گفت: «هیچ وقت تکلیف نمی‌نویسه. بچه‌های کلاس رو آزار می‌ده. حوصله معلمش رو سرآورده. من فکر می‌کنم شما آدم با حوصله و با محبتی هستین. قبول کنین چند روزی بیاد کلاس شما». بی‌وقفه پیشنهاد معاون را پذیرفتم. با سروش وارد کلاس شدم و او را به شاگردانم معرفی کردم. از او خواستم روی صندلی خالی که جلوی نیمکت‌های کلاس بود، بنشیند.